

UDK:323.174:061.1
Bibliid 1451-3188, 9 (2010)
Год IX, бр. 33–34, стр. 202–212
Изворни научни рад

мр Ирина ЖАРИН¹

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПРОШИРЕЊА ЕУ НА ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ ЗЕМАЉА КАНДИДАТА И ПОТЕНЦИЈАЛНИХ КАНДИДАТА

ABSTRACT

Lead by the example of the least prepared states for EU accession, the member states have decided by consensus to stricтен conditionality policy, the most important element of the EUs enlargement policy. Introduction of a rigorous but fair approach to European integration of the potential and candidate states is a consequence of circumstances that have influenced the change of rethinking the EUs foreign policy course. Economic crisis, domestic political upturns and insufficiently successful absorption of new member states has resulted with a debate on enlargement saturation and generally influenced the slow down of enlargement process. In such circumstances a great deal of attention has been devoted to the analysis of the scope of consequences of a new policy and process of EU enlargement.

Key words: European Union, enlargement process/policy, conditionality policy, effects of enlargement.

Уводне напомене

Проширење у смислу процеса и политике представља фундаментални елемент развоја пројекта о Европској унији. За протеклих неколико деценија ЕУ је промовишући вредности мира, стабилности и демократије проширила круг истомишљеника што је утицало на повећање чланства, али и на изазове са којима се сретала у току функционисања. Са последњим кругом проширења у 2007. години, ЕУ је постала тржиште са преко 450 милиона потрошача. Организација је продубила интерне

¹ Форум за међународне односе Европског покрета у Србији.

односе 27 чланица, али и односе са неколико десетина других земаља широм света. Тиме се променила гео-политичка карта европског суседства, успоставиле су се нове границе ЕУ, дошло је до дефинисања нове стратегије за неговање суседских односа, а артикулисани су и одговарајући механизми за испуњење главних циљева ове стратегије. Последњи талас проширења је, као и сваки претходни до тада, произвео одређене последице од значаја за непосредно окружење ЕУ, пре свега за земље којима је у неколико наврата потврђена европска перспектива.² Изгледност чланства актуелних земаља кандидата и потенцијалних кандидата детаљније је приказана у *Стратегији за проширење ЕУ*, која је уочи ступања Лисабонског уговора на снагу узела у обзир нове институционалне оквире који ће бити задужени за спровођење политике проширења.³ Имајући у виду да процес заокруживања институционалног поретка ЕУ још није приведен крају, у овом тренутку тешко је претпоставити какав ће коначан утицај редефинисане заједничке спољне и безбедносне политике у пост-лисабанској ери имати на процес европских интеграција ЗКПК за чланство у ЕУ. За сада је извесно да су се поједине значајније државе чланице ЕУ током преговарања Лисабонског споразума и након његовог ступања на снагу суочиле са унутрашњим променама у политичком промишљању будућности ЕУ које су се једним делом манифестовале и кроз јавну дебату о „замору“ односно „засићењу“ од процеса проширења. Један од аргумената за потребе ове дебате приказан је у форми немогућности ЕУ да у предвиђеним роковима апсорбује новопримљене чланице као што ни један број слабије развијених новодошлих чланица није био у могућности да правовремено апсорбује све обавезе и одговорности које произилазе из чланства у Унији. Стога су државе чланице консензусом одлучиле да је потребно поштрити политику условљавања, која је главни елемент целокупне политике проширења ЕУ, како би се избегло понављање сличних последица. У том смислу, поштравање политике условљавања представља најзначајнију политичку последицу проширења ЕУ која ће значајно утицати на даљи ток процеса европских интеграција ЗКПК у наредном периоду.

² Земље којима је потврђена европска перспектива категорисане су у две групе: земље кандидати (Турска, Хрватска, Македонија и Исланд) и потенцијални кандидати (Албанија, БиХ, Црна Гора, Србија и Косово у складу са Резолуцијом СБ УН 1244).

³ „Земље кандидати и потенцијални кандидати“. У даљем тексту: „ЗКПК“.

Опште карактеристике проширења Европске уније

Појам „проширење“ се, као феномен међународног организовања, првенствено везује за појаву и развој Европске уније. Он је димензионалан и подразумева: 1) проширење као процес, јер у физичком смислу долази до територијалног ширења које успоставља нове границе и одређује нове суседе ЕУ и 2) проширење као политика, јер доводи до „продубљивања“ политичко-економско-социјално-безбедоносних односа унутар и ван система ЕУ. С обзиром да је сам чин „проширења“ резултат политичког договора учесника процеса, оно је засновано на принципима међузависности и сарадње. Истовремено, проширење представља инструмент за спровођење заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ. На овај начин, одржава се политички континуитет европског пројекта али и доследно јача идеја о Европској унији као регионалном и глобалном актеру у међународној заједници. Проширење као процес траје више од пет деценија и сматра се да је последњи круг проширења значајно допринео консолидовању демократије и владавине права на тлу Европе. Поред тога, увећане су економске могућности и ојачана је политичка тежина ЕУ као регионалног и глобалног актера. За последње две године, ЕУ је уложила значајне напоре у решавању појединих глобалних проблема и изазова попут климатских промена, конкуренције и уређивања и надгледања финансијског тржишта. Тиме је показано да ЕУ(27), располаже са капацитетима за суочавање са важним изазовима. У истом периоду проширење као процес се одвијао у веома отежаним околностима које су настале као резултат глобалне економске и европске финансијске и монетарне кризе. Опште околности утицале су на привремено успоравање процеса европских интеграција ЗКПК али истовремено пружило више времена за решавање других пре свега билатералних проблема. За период 2009–2010. године оцењено је да је процес проширења остварио неуједначен напредак у групи ЗКПК како у погледу спровођења реформског процеса тако и у погледу усклађивања са европским стандардима. Закључено је да владавина права, борба против корупције и организованог криминала и јачање административних капацитета и даље представљају највећи изазов за ЗКПК. Утврђено је да билатерални проблеми не би требало да „киднапују“ процес проширења тим пре што све укључене стране имају обавезу да изнађу узајамно прихватљиво решење у духу добросуседства и европских интереса. Регионална сарадња у ЛИЕ је унапређена, с обзиром да земље региона преузимају све више регионално власништво над овим процесом с тим да несугласице око Косова не би требало да нарушавају регионалну сарадњу. У појединачним

случајевима, Србија, Македонија и Црна Гора су оствариле значајан напредак са Одлуком Савета ЕУ о либерализацији визног режима ЕУ из 2009. године према овим земљама док је у процедури истог предлог за БиХ и Албанију који ће највероватније бити усвојен у новембру 2010. године. Државе чланице деблокирале су ратификацију ССП са Србијом која је у децембру 2009. године поднела захтев за чланство у ЕУ. Такође, констатован је ограничени напредак у сарадњи са мисијом ЕУЛЕКС и МКТЈ у Хагу као и да је постигнута пуна оперативност мисије ЕУЛЕКС у свим деловима Косова те преостаје предузети конструктивни приступа регионалној сарадњи и пружања подршке раду ЕУЛЕКС-а. Европска комисија је објавила позитивно мишљење о отварању преговора са Исландом који су почели у јулу 2010.г. и тренутно се врше припреме за спровођење оцене спремности (*screening*) по појединим поглављима *acqui*-ја. Турска је предузела одређене реформске напоре попут расписивања референдума о уставним реформама ради јачања цивилне контроле војске. У вези решења кипарског питања констатовано је да преговори о поновном уједињењу острва улазе у кључну фазу проналажења решења под окриљем УН. Македонија је у великој мери радила на задовољењу кључних приоритета за приступање те Европска комисија препоручује отварање преговора о чланству док је Хрватска остварила добар напредак у испуњавању услова за отварање преговараних поглавља. Закључује се да БиХ треба што пре да почне са унапређењем кључних реформи док ће Европска комисија највероватније објавити позитивно мишљење о пријавама Албаније и Црне Горе заједно са извештајима о напретку за 2010. годину у новембру ове године. Коначно, подршка јавности процесу проширења је од кључног значаја те је важно да власти држава чланица, партнерских земаља и институција ЕУ помогну јавно разумевање политике проширења. Проширење као политика се заснива на обновљеном консензусу држава чланица о проширењу из 2006.године. Ова политика је утемељена на принципима консолидације обавеза, правичној и ригорозној политици условљавања и доброј комуникацији са јавношћу у комбинацији са капацитетом ЕУ да интегрише нове чланице. Поред тога, политика проширења охрабрује реформски процес у ЗКПК јер је у интересу ЕУ да задржи „моментум“ процеса проширења.

Последице проширења Европске уније

Имајући у виду свеобухватност процеса и политике проширења, последице проширења ЕУ могу бити разноврсне и многобројне, а на основу својих особености могу се класификовати по различитим критеријумима

попут врсте последица, предзнака последица, утицаја последица, последица као акција и промене које последица производи. Врсте последица могу бити разноврсне па се тако разликују правне, политичке, економске, социјалне, безбедоносне, културне и др. С обзиром да појам „политички” сам по себи није довољно конкретан, приликом утврђивања граница докле досеже значење „политичке” последице, ауторка се определила за анализу комбинације политичких последица са наглашеним правним и економским елементима. Предзнак последица их дели у две групе: позитивне и негативне, док утицај последица може бити директан-непосредан или индиректан-посредан. Последица као акција производи и одређену реакцију која може бити индивидуалног (једна земља из групе ЗКПК) или колективног типа (целокупна група ЗКПК). Промене које последица производи остављају трагове у четири битне области друштвено-политичког живота: институције, политика (власт), активности и становништво. За потребе овог рада разматране су директне политичке последице политике проширења ЕУ на процес евроинтеграција ЗКПК за чланство у ЕУ. Конкретно, обрађене су последице које се одражавају на одређени елемент политике проширења и фазу процеса европских интеграција. С обзиром на конкретност предмета истраживања, анализа је ограничена на елемент политике условљавања као непосредну политичку последицу проширења која је присутна у фазама припреме за почетак, отварање и спровођење преговора о чланству у ЕУ. Већ је констатовано да је промена курса политике проширења довела до заоштравања политике условљавања, што само по себи не значи да је последица искључиво позитивног или негативног карактера. У контексту унапређења реформског процеса, заоштрени критеријуми политике условљавања могу позитивно деловати на спроводиоце реформи у циљу постизања правовремених и ефективних резултата. Међутим, може имати и негативно дејство уколико је присутна неадекватна правовремена припремљеност за спровођење задатака који произилазе из процеса европских интеграција. Подвојеност природе политике условљавања пружила је основу за дефинисање главних препорука Европске комисије у документу Стратегија проширења 2009/2010, за даљи напредак европских интеграција ЗКПК за чланство у ЕУ.

Политика условљавања

У одговору на питања „зашто“ и „како“ је дошло до пооштравања политике условљености, рад полази од теорије интеграција и теоријских концепата „продубљење и проширење“, „Европа у више брзина“ и

„проксимитета“.⁴ Поменута теорија и теоријски концепти доприносе сагледавању општих одлика процеса физичког проширења оквира ЕУ и продубљења односа међу чланицама. Тако свеукупна повезаност и међузависност чланица ЕУ значајно доприноси идентификовању и формулисању стратешких циљева различитих политика Уније. Стратешки циљ политике проширења за период до новембра 2009. године се односио на финализацију петог круга проширења ЕУ. У контексту испуњења овог средњерочног стратешког циља, кораци који су притом предузети од стране ЕУ се најбоље могу сагледати и разумети, уколико се има у виду физичка „блискост“ (проксимитет) ЕУ са земљама кандидатима и потенцијалним кандидатима. Наиме, у физичком смислу земље ове групе су, закључно са јануаром 2007. године, постале први директни суседи периферним земљама чланицама ЕУ. Поред тога, треба имати у виду опште стање односа унутар ове групе земаља, расположење у вези са ширењем европског пројекта и степен заинтересованости земаља за учешћем у овом процесу, што природно утиче на идентификовање и артикулисање будућих корака обе стране на том плану. У том смислу, ЕУ има велику предност јер је обogaћена искуством из претходних етапа проширења. За земље ове групе је од изузетног значаја континуитет политичких ставова које ЕУ остварује на плану проширења давањем јасне потврде европској перспективи ових земаља. Анализом конкретних активности ЕУ и групе земаља уочава се да оба чиниоца имају активне улоге и носиоци су овог процеса, међутим, улога ЕУ је далеко јача јер се она појављује као иницијатор и кормилар овог процеса. Тако се њено „актерство“ више анализира као стратешка позиција променљивог карактера. Управо због овакве стратегије, европско подстицање заинтересоване стране за учешћем у процесу проширења варира у зависности од околности које доносе различити преокрети у односу два актера. С обзиром да подстреци ЕУ у виду политичке и економске подршке и помоћи долазе изван групе земаља и да се заснивају на „погађању“ са њима, однос два актера се боље поима као однос заснован на „награди и казни“. Управо овај однос чини фундаменталну основу политике условљавања, јер што више напори ових земаља позитивно резултирају испуњавањем критеријума за придруживање односно чланство, то ће бити већа награда ЕУ за њихов труд. Нови елементи политике условљавања јесу јачање постојећих политичких критеријума у

⁴ S.K. Gleditsch, “All International Politics is Local: The diffusion of conflict, integration and democratization”, Ann Arbor publ., The University of Michigan Press 2002.

вези са борбом против корупције и организованог криминала и регионалне сарадње; увођење посебних услова за отварање и затварање преговараних поглавља (*opening and closing benchmarks*); процена последица приступања ЕУ сваког појединачног кандидата са становишта кључних области политике ЕУ.

Политика условљавања посебно је заоштрена у делу који се односи на реализацију политичких критеријума односно, борбе против корупције и организованог криминала и јачање регионалне сарадње. Извештај Европске комисије о напретку ЗКПК за 2009. г. констатовао је да већина земаља ове групе има проблем са корупцијом. Корупција утиче на свакодневни живот грађана и пословно окружење те се као области које захтевају додатне напоре на том плану истичу јавне набавке, приватизација, правосуђе, финансирање политичких партија и транспарентност јавне управе и владе. Од есенцијалног значаја је формирање независног и непристрасног правосудног система који ће се заснивати на судијама и тужиоцима посебно обученим за случајеве корупције и организованог криминала као и деполитизација и професионализација полиције и администрације. Јасно законодавство је посебно потребно у областима попут јавне набавке, финансијска контрола, ревизорство и сузбијање превара. Са друге стране, сузбијање организованог криминала треба да се заснива на јачању полицијских снага и правосудног система у домену рада тужилаштва како би се успоставила ефективна сарадња и на регионалном нивоу ради превазилажења међународних криминалних организација. Организовани криминал је на више начина развојни проблем већине ЗКПК рефлектујући недостатак адекватно заштићених права својине, локалних економских могућности, образовних људи и изградња државних институција које би заузеле организовани криминал. Стога је законодавни оквир полазна тачка у смањењу заступљености организованог криминала а доносиоци одлука и творци политика треба да промишљају проактивно а не реактивно у циљу његовог сузбијања. Превентивно законодавство би ускладило активности различитих служби и увећало њихову ефективност док некоординисане реформе слабе процес.⁵ Идеја је да се избегне примена контролних и верификационих механизма који се тренутно примењују у случају Бугарске и Румуније иако су обе чланице ЕУ.⁶ Међутим, управо

⁵ B. Dobovšek, "Transnational organized crime in the Western Balkans", in: *First Annual Conference on Human Security, Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region*, organized by the HUMSEC project in Ljubljana, 23-25 November 2006, Internet: http://www.etc-graz.at/cms/.../Working_Paper_Dobovsek.pdf

због њихове неадекватне припремљености у тим области уочи приступања ЕУ, државе чланице су одлучиле да би поштравањем политике условљавања позитивно подстакле додатне напоре ЗКПК на том плану. Увођење посебних услова за отварање и затварање преговараних поглавља је саставни део политике условљености и представља директну политичку последицу претходног таласа проширења. Ова последица резултат је неадекватне припремљености Бугарске и Румуније као држава кандидата током преговора са ЕУ и након завршетка преговора њиховом неспособношћу да апсорбују обавезе и одговорности који произилазе из појединих поглавља. Иако су се поменути услови испрва посматрали као технички елемент преговора, након приступања Бугарске и Румуније постали су неизоставни политички елемент који се утврђује једногласним договором држава чланица ЕУ. Једногласна одлука држава чланица о отварању и затварању сваког поглавља понаособ је прилика којом се настоји правично испоштовати и ригорозно спровести политика условљавања. Пре него што државе чланице договоре почетак преговора било ког поглавља, Европска комисија је дужна да представи иницијалну процену усклађености кандидата са траженим стандардима. Уколико постоји усклађеност, државе чланице се једногласно изјашњавају о отварању преговора о одређеном поглављу. У супротном, тражи се допунски рад од кандидата те се у ту сврху дефинишу „услови за отварање“ поглавља који морају бити испуњени пре формалног отварања дискусије. Преговори о поглављу не могу бити отворени уколико све државе чланице нису задовољне са степеном испуњености услова за отварање преговора. Након што се државе чланице једногласно позитивно изјасне о томе, Европска комисије приступа припреми преговарачке позиције за одређено поглавље која, поред препоруке за отварање преговора, укључује и услове за затварање истог поглавља. Тако су у преговорима са Хрватском о поглављу бр. 23 утврђена три услова за отварање преговора међу којима је био захтев за доношење Националног програма за сизбијање корупције и повезаних акционих планова укључујући временске оквире, одговорна тела и неопходан буџет за спровођење истог. У оквиру тога затражено је

⁶ Механизам за сарадњу и верификацију (*Cooperation and Verification Mechanism*) примењује се уназад четири године у случају Румуније и Бугарске ради процене ефективности реформи у правосуђу и борби против корупције и организованог криминала. Механизам има за циљ да олакша и помогне усклађивање две земље са европским стандардима и тековинама у поменутиим областима али и да се успостави пракса одрживих резултата реформи.

спровођење мере за успостављање ефективних механизма координације за примену и надгледање мера за сузбијање корупције; мере за спречавање конфликта интереса и мере остваривања ефективности законодавства о финансирању политичких партија и изборних кампања.⁷ „Услови за затварање“ преговора траже од кандидата да покаже спремност за усклађивање са европским законодавством од тренутка приступања ЕУ и често укључују захтев за прилагање задовољавајућег регистра (*track record*) усклађености и административног капацитета у вези релевантних акционих планова. Процена последица приступања ЕУ сваког појединачног кандидата са становишта кључних области политике ЕУ је заснована на индивидуалној валоризацији земаља кандидата у складу са темпом испуњавања копенхашких критеријума и принципом диференцираног приступа процесу проширења. У Стратегији проширења за период од 2009-2010. године предвиђено је да прва таква процена буде израђена у случају Хрватске, с обзиром на предвиђања да би преговори могли бити закључени током 2011. године. Међутим, почетак преговора са Исландом би могао донекле утицати на то ипак ова земља буде прва за коју ће оваква процена бити сачињена с обзиром да је добар део законодавства већ усклађен са европским тековинама. За сада још није познато који би били саставни елементи ове процене али постоје размишљања да се уврсти у годишње извештаје Европске комисије о напретку земаља кандидата и потенцијалних кандидата за чланство у ЕУ.⁸

Значај политичких последица проширења ЕУ за Републику Србију

Односе ЕУ и Србије карактерише неколико отворених питања међу којима су најзначајнија питања сарадње са МКТЈ у Хагу, координација сарадње у предстојећем дијалогу Србије и Косова, конкретни резултати у сузбијању организованог криминала и корупције и учешће Србије у

⁷ Извештај о 28. седници Парламента Велике Британије 2008-09, поднесак Комитета за европска питања, стр.121-122. Видети Интернет: http://books.google.be/books?id=7JzU-8tpBIsC&pg=PA121&lpg=PA121&dq=opening+and+closing+benchmarks&source=bl&ots=_soKsbHxh2&sig=1mbpjwblV03555tjXRI4IY9oYjg&hl=nl&ei=So-fTJnHI8uCs_wa_7OzhDQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CEkQ6AEwCQ#v=onepage&q=opening%20and%20closing%20benchmarks&f=false

⁸ “Communication from the European Commission to the Parliament and Council: Enlargement Strategy and main challenges 2009-2010”, COM (2009) 533, Brisel, Интернет: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/strategy_paper_2009_en.pdf

унапређењу регионалне сарадње на западном Балкану. Политика условљавања обухвата сва поменута питања и заснована је на процени ефективности конкретних активности предузетих у циљу усклађивања са европским стандардима. Досадашња демонстрација политичке воље као и реторичка уверавања не сматрају се довољним показатељима да се решавању поменутих питања приступа са циљем постизања конкретних резултата односно да се напори заиста предузети у циљу затварања ових отворених поглавља. Један од примера континуитета и принципијелног става ЕУ по питању спровођења политике условљавања недавно је освежен питањем уврштавања тачке о разматрању захтева Србије за чланство ЕУ на агенду Савета ЕУ крајем октобра ове године, као и покретањем расправе о истом која би резултирала једногласним договором држава чланица да се кандидатура проследи Европској комисији на мишљење. Холандија, као држава чланица која посебно инсистира на испуњењу критеријума пуне сарадње са МКТЈ у Хагу, предпочила је могућност да чак и након евентуалног пристанка прослеђивања захтева Србије сваки следећи корак на плану њених европских интеграција буде још снажније условљен поменутих критеријумом. То би могло значити да се будући кораци неће уврштавати у агенду ЕУ нити разматрати док поменуто питање не буде решено. Поједини званичници не само Холандије већ и ЕУ у целини су посебно нагласили да овакав принципијелан став нема сврху „кажњавања“, већ напротив, пружања додатног подстицаја вршењем притиска на власти да максимално ангажују расположиве ресурсе како би се у што скоријем року пронашло решење. Поред тога, ЕУ и поједине државе чланице су изразиле спремност да додатно помогну у јачању капацитета Србије на том плану како би се што пре решила отворена питања. Другим речима, од власти у Србији се траже конкретни резултати у примени усвојених законодавних оквира, координацији сарадње релевантних служби и јачању административно-техничких капацитета.

ИЗВОРИ

- Moravcsik A. and M.A.Vachudova, “National interestes, state power and EU enlargement”, *East European Politics and Societies*, Vol. 17, No. 1, pages 42–57, 2003, USA, Интернет. <http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/eeeps.pdf>
- A. Moravcsik, “EU enlargement as rational choice”, March 15th 2010, Интернет: <http://www.esiweb.org/enlargement/?cat=92#awp:?:cat=92>

- B. Dobovšek, “Transnational organized crime in the Western Balkans”, in: *First Annual Conference on Human Security, Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region*, organized by the HUMSEC project in Ljubljana, 23-25 November 2006, Internet: http://www.etc-graz.at/cms/.../Working_Paper_Dobovsek.pdf
- “Key findings of the progress reports on the candidate countries: Croatia, Turkey and the former Yugoslav Republic of Macedonia”, Internet: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/449&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- “Key findings of the progress reports on Albania, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Serbia, and Kosovo”, Интернет: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/450&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- Olli Rehn EU Commissioner for Enlargement, Press conference on Enlargement package 2009, Brussels, 14 October 2009, SPEECH/09/469, Интернет: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/09/469&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- S.K.Gleditsch, “All International Politics is Local: The diffusion of conflict, integration and democratization”, Ann Arbor publ., The University of Michigan Press 2002.
- “Communication from the European Commission to the Parliament and Council: Enlargement Strategy and main challenges 2009-2010”, COM (2009) 533, Brisel, Интернет: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/strategy_paper_2009_en.pdf
- The enlarged EU: Statistical handbook 2008, Euromonitor International, November 2007, Интернет: http://www.euromonitor.com/The_Enlarged_European_Union
- Извештај о 28. седници Парламента Велике Британије 2008-09, поднесак Комитета за европска питања, стр. 121-122, Интернет: http://books.google.be/books?id=7JzU-8tpBIsC&pg=PA121&lpg=PA121&dq=opening+and+closing+benchmarks&source=bl&ots=_soKsbHxh2&sig=1mbpjwblV03555tjXRI4IY9oYjg&hl=nl&ei=So-tTJnHI8uCswa_7OzhDQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CEkQ6AEwCQ#v=onepage&q=opening%20and%20closing%20benchmarks&f=false